

**כיצד חוקרים וזרמים שונים מנסים להתמודד עם החומר?
האם יש ציר מרכזי או תזה להצביר?**

צירים מרכזיים:

- חקר המנהיגות. ציר שטרט מוצא מהחינה מחקרית.
- מושגים פסיכולוגיים. תחום הפסיכולוגיה מתחדש ולכן ההתייחסות הפסיכולוגית בהתייחס למחקר (צל נושאי והתובנות) השתנה.
- נושאים שנויים במחלוקת בנושא המנהיגות. תחום טעון מחינה אמרזיונאלית (לרבות פרשנות חלוקה של התנהלות והתנהגות מנהיגים).
- בחינת הסטטוס המחקרי. (לדוגמא, פרופ' באוואר) ניסיון לסכם באופן עדכני את מצב המחקר, איתור נקודות תורפה באישות השונות והתובנות לעבר יש לפתח, מחינה מחקרית.

**האם במסך השנים החוקרים שאפו את השאלות הנכונות לצמי המנהיגים
בתקופת השואה?**

דרי' ואילו טוען כי במסך הזמן אנחנו מחדדים את השאלות ולפייה מקבלים תשובות שונות.

ראשית הציטוט במנהיגות היה רדשי ואינסטינקטיבי.

הטענה התפיסתית הראשונה היא שלא שאפו את השאלות הנכונות.

חוקרי הדור הראשון משנות ה-50 ומראשית שנות ה-60 דיברו על צובדות. הם רצו להבין מה קרה ולא כיצד קרו הדברים ובאיזו מסגרת.

הם עסקו בשחזור הספור.

"היסטוריון הדור הראשון" היה, בדרכ כלל, ניצול בצמח, ולכן אישית הייתה פרטיקולארית לרבות הפן האימארי - הוא בחן את האזור ממנו הציץ. בשל מצורבותו - הוא משחזר את הסיפור, מצריק (שופט) את המנהיגות. הערכתו היתה, בדרכ כלל, קיצונית-קוטבית.

מכאן שתוצאות המחקר היו סטריאוטיפיות.

אין בחינה מהימנה לתזה (אלא ניסיון להוכיחה).

לדוגמא - בקובץ יד ושם, מאפריל 1977, בעקבות כנס. הופיע המאמר "דמות ההנהגה היהודית בארות השליטה הנאצית". (מאמר על אודות היוזנראט בורשה)

ההתייחסות במאמר היא אינפורמטיבית-צובדתית בלבד. אין התפלמסות עם תצודות וצדויות שנויות במחלוקת...

באחד מהמאמרים בעיתון של ה'בונד' משנת 1941 המחקר הצביר בקורת חריפה על היוזנראט ומוסדותיו: "אק את החשבון הסופי יאישו המיליונים..... גם לעסקני הציבור היהודים ובמיוחד לראשי הקהילה בורשה על ההזנחה הפושעת, על האנוכיות האנושית הססה.....".

אמירה קשה מאוד כנאד היוזנראט בורשה והמורשת/הצוואה "להתחשבן" איתו אחרי המלחמה.

אין פסול באמירה ביקורתית אך סגנון המחקר, היום, דורש שהחוקר יבדוק לעומק לא רק את כלי התקשורת אלא גם ישאל שאלות מיהו ה'בונד', את מי הוא מייצג, כמה אנשים חשבו כך וכו'. שהרי יתכן מצב שהוא מאמר זה מייצג פלח נרחב מהאוכלוסייה אך יתכן מצב שמאמר זה מייצג פלח צר מהאוכלוסייה.
אם כן, "היסטוריון הדור הראשון" ביקש לדעת האם היו דנראט תפקד כראוי, האם היה 'בסדר'?
"היסטוריון בן זמננו" בוחן קונטקסט רחב ככל האפשר.

שאלה נוספת היא על פי מה אתה קובע את ההנהגה היתה 'בסדר'?
ציפיות של מי הם סיפקו?
חלק מהדעות על המנהיגויות של חוקרים כחנה ארנט וראול הילברט היו גישות קיצוניות (שליפיות) עד כדי האשמת היהודים באסון שלהם.
לטענת דר' ואנו החוקרים בדקו את הדברים עד כמה שניתן מבלי לשאול שאלות קונספטואליות, אלא ניסו לאירועים בחנו אותם ונתנו להם 'ציונים'.

שאלה אלמנטרית שלא נשאלה - כיצד מדירים מנהיגות?
מצט מאוד חוקרים בעשור הראשון ומאוחר יותר (כמצט עשרים שנה) לא שאלו את עצמם את שאלה זו. הם פעלו וחקרו ללא בסיס טרמינולוגי בהיר, קולף וידעו.
יתכן ואין הדברה אחת מהי מנהיגות; זהו מושג מתחום מדעי החברה שההיסטוריון צריק לשאול (ולא ליצור) לצורך המחקר.
חברי היו דנראט היו למעשה המנהיגים שפעלו במאון דרכים ומידת הצלחתם שונה.
גם את מידת הצלחת המנהיגות לא הדדירו טרם המחקר. לא כל שכן, לא הודברה מידת הצלחה נוכח תנאי הפעילות (מקום, זמן, אינפוזיציה וכו').

אומנם רוב החוקרים השתמשו במשפטים כגון "עברו בתנאים בלתי אפשריים" וכו', אבל לא מעבר לזה - ללא נקודת מבט של כלי ניתוח יותר מודרני של מדעי החברה.

חשוב ליצור טרמינולוגיה טרם מחקרית: יש להגדיר מה זה את המושג 'מנהיג'; מקור סמכות המנהיג.
נקודת מוצא בסיסית, טבעית היתה שסמכות המנהיג נובעת מתוקף מינוי או מנהיג שהציבור מכיר ובחר אותו.
אך מה קורה כשיש שינוי מסובך כמו שקהילה מהקבלת מינוי של הנאצים אבל האישים שמונו מוכרים והיו חלק מהקהילה?
צובדה זו מצביעה על בעיות במחקר, כלומר החוקרים לא שאלו מהו מקור הסמכות ומה הליטימיות שלו.

פרופ' דן מכמן בספרו "השואה וחקרה" מצייג ומפתח כלי מחקרי חדש כדי לפצנח יותר טוב את עבודת היודנראט. הוא מבחין בין שני סוגים של מנהיגות. זהו אלמנט ש"חוקרי הדור הראשון" לא חשבו עליו.

פרופ' דן דינר כתב במאמרו "היודנראט כסוג של מצבה":
".... עט כל ההבדלים בין הנסיבות שבהם נמצאו היודנראטים השונים... משותפת לכולם חווייתו של מצבה גבולי, שבו איבדו את תוקפן כל ההנחות התקפות בדרכ כלל לגבי התנהגות של בני אדם...". הוא טען שאין מודל שעשוי להתאים היות והט בעצמו בתנאים בהם כל ההנחות אינן מתאימות.

לאור האמור לעיל יש להציב את השאלה הרטורית - היות וחלק מהמנהיגים היו מוכרים והט מצאו את עצמם בסיטואציה קשה ביותר, האם אנשים אלה הוכשרו למעבר מהנורמלי לגבולי נורמלי? בעקבות כך יש לשאול - מה זה נורמלי לצומת הגבולי נורמלי?

בהרצאת הסיכום בכנס יד ושם, ב-1977, פרופ' באואר דובר בהתרגשות על אחריות קשה שיש לחוקר שדן בנושא היודנראט:
"אנו שופטים ללא סמכות וללא רשות וללא מינוי, כי אין מנוס מכך".
אין מנוס אבל עושים דברים כמעט גבולי לגבולי, בעקבות כך נשארת השאלה - מהו קנה המידה להצלחה של יודנראט במקרים כאלה.
פרופ' באואר היה הראשון שבחן את התיאורים היסטוריים פילוסופיים ופסיכולוגיים. הוא המשיך ושאל מחקרו - מי נתן לנו רשות לומר שמנהיג נכשל מכיוון שלא הצליח יהודים (בכך התייחס ל"היסטוריונים מהדור הראשון" שהגדירו הצלחה במספר היהודים שהצליחו היודנראט), אם עשה את המקסימום שאפשר בתנאים שהיו, אבל לא הצליח להצליח. בשנת 2000 התמודד עם השאלה בספרו "חשיבה מחודשת על השואה".
הוא תאר את הסטטוס המחקרי נכון לזמן כתיבת הספר.
בנושא היודנראט הוא הצייג את סיפור רומקובסקי בגודל.
רומקובסקי שהיה רודן ברוטאלי, מוצג כמלומד, כמעט פסיכופט, שייחק את האלופים. (באואר נסחף מעט בתיאורים). הוא אמר כי רומקובסקי ביקש את הילדים בכדי למסור אותם לנאצים ובכך להציל את שאר יושביי הגטו (להרוויח זמן). באואר מספר על התקדמות הצבא האדום, שניצב בקרבת גודל מסיבות שונות. כשחידשו את הקרבות הסובייטים הניצחו לגודל' תוק שלוש ימים וכבשו אותה. אולם בפרק הזמן הזה חוסל הגטו.
באואר שאף (באופן נוקב) מה היה קורה אילו הסובייטים היו מחליטים אז שלא לעצור והיו מניצים לגודל' ומשחררים אותה? הרי אז רומקובסקי היה יוצא כמנצח מכיוון שחלק ניכר מאוכלוסיית הגטו היה

נשאר בחיים, או כמי ששלח למוות אלפי ילדים חולים ולקנים?
 כרצם מעצים את השאלה אנחנו כבר שופטים.
 המצבים כאלה הגבול דק מאוד בין הצלחה לכישלון, וקשה לצפות
 ממנהיג לקבל החלטה עם את היה פועל בתנאים נורמטיביים.
 כ-70 שנים לסיוט המלחמה השיח על "האנימאה" מכינים רשימות של
 מקומות צ'רצ'יל הקריב כדי למנוע חשיפת ה"אנימאה".
 צ'רצ'יל ניהל מלחמה וקיבל החלטות קלות של רומקובסקי, משמעותן
 - אנשים ימותו לטובת הצלת אלפי רבים אחרים.

אחת השאלות איתה מתמודדים החוקרים בזמנינו (בנושא המנהיגות) -
 האם יתכן שהנאצים וצולריהם ידעו איך לאתר את האנשים הנכונים
 לספק להם את "הסחורה" (=הנכונים להם)?
 אם התשובה חיובית - האם יצרו טרם דליית המנהיגים את פרופיל
 המנהיג הרצוי?

חוקרי "הדור השני", בעיקר אהרון וייס, שהיה הראשון שלא דיבר
 במונחים של יודנראט כמושג כולל, אלא בדק את התחלופה היודנראט,
 תחלופה קשה הכוללת התאבדויות והחלפה שביצעו הזרמנים בצמח,
 תוך הפקת לקחים, משפטים את ביצועיהם ומחפשים אנשים איתם יהיה
 נח יותר לעבוד. ואז המנהיגים החדשים מצאו צמח במצבים ארוטסקיים.

באור שאף - האם אפשר לשפוט את אנשי היודנראט?
 ובדיעבד, עד איזה גבול אפשר לצפות ממנהיגים שיפעלו?
 אחת הדמויות הידועות היא - צ'רניאקוב שהתאבד ב יולי 1942 .
 בגיליון "בסיף הזיכרון 1966" גיליון מס' 13 פורסם מאמר על יומניו -
 בו הוא מתואר באור חיובי אך לעומת זאת האתר האינטרנט של "יד
 וש" ראיון מדצמבר 1997 על היודנראט עם פרופ' מיכאל מארוס
 מאוניברסיטת טורונטו, ונאמר שם, בין היתר, כשנישאל לגבי מנהיגות
 הטטאות, כי כל המנהיגים היו לאמרי לא מוכנים לפעול במצב של
 הסחנות שהנאצים הפעילו עליהם וכו'. הם פעלו תחת נסיבות שלא היו
 צרכים לקראתם.

צ'רניאקוב למשל, כך אמר, היה צר אופקים חשב בצורה בירוקראטית
 והגיה בצורה נורמאלית במצב לא נורמאלי, כדי לשפר את מצב הטטו.
 האדם הנורמאלי תלובתו האנושית היא לדאוג למינימום צרכים, אך
 ככל שהזמן עבר נוכח לדעת כמה שהמצב יותר ויותר טראגי ואז עולה
 במוחם של מנהיגים בשלבים שונים של מצב לא אפשרי, כמו צ'רניאקוב,
 וכשה קרה לו בקיץ 1942, כשנדרשות רשימות, אל הוא מתנתק ומתאבד.
 האם היה צריך להתנהג אחרת? האם היה צריך להתייחס אחרת
 למחלת?

הבחינות אצל ארוס - בטענות שצ'רניאקוב התאבד ברצח כל-כך קשה ולא שיתף פעולה עם המחתרתי. אם כן, צ'רניאקוב היה האדם הנא נכון הזמן הנא נכון שתיפקד כמיטב יכולתו עד שלא יכול היה יותר.

כפי ואילו טוען שאין אנחנו יכולים לדעת מה באמת היתה יכולתו והאם באמת היה צר אופקית, כפי שטען ארוס.

ארוס ואחרים שטעו את צ'רניאקוב אך לא דניס באופציות עצמדו (או לא עצמדו) לרשותו.

החוקר אביהו רונן מ'מכללת תל חי' (אחד הנוצנים בתחום החשיבה הכללית שטרית לזכי היודנראט) היה בין הראשונים שניסה לבנות פרופיל לאנשי היודנראט.

אחד הפרויקטים שלו בספרו (שיצא לאור ב-1992) שיחזר מיהו חבר יודנראט טיפוסים במספר טטאות הוא מצא מספר מאפיינים:

ציונים

יחסית צעירים

פעילים בקהילה לפני המלחמה

שויכים למעמדות גבוהים יחסית

בחינת המנהיגות ראוי שתעשה על בסיס פרטיקולארי. לדוגמא, על אדם כמו רומקובסקי, שנהג כדיקטטור, ראוי שתשאלנה השאלות:

- * האם היו לו נטיות שכאלה לפני המלחמה?
- * האם דפוסים המחשבה והפעולה של רומקובסקי יצרו כר פעולה לשיתוף פעולה עם הנאצים?

לאחר נפילת המשטר הקומוניסטי, רבים שאלו את עצמם:

* האם מי שיתף פעולה עם המשטר הקומוניסטי יכול להיות שותף "היום" בהנהגה?

* האם הקומוניסטים איתרו את האנשים הנכונים למאון התפקידים המשמעותיים, מנקודת מבט?

אם בחירתם היתה טובה - כדאי שיציבו אותם אנשים עם "היום".

אם בחירתם אינה טובה - אין לאישים בתפקידים משמעותיים "היום".

יתכן ורומקובסקי היה פרי יצירה של הנאצים והם הפעילו אותו כי קראו את הפרופיל הפסיכולוגי שלו.

מהצד הזרמי יש מסמכים רבים שאספו מידע מודיעיני ברמה מאוד גבוהה, לרבות הירארכיה שהובילה להסקת מסקנות נכונות. כך שהם השקיעו עם בתחום הזה של בחירת מנהיגות מקומית והפעלתם בדרכן נכונה.

באשר למתפי פצולה ולמלשינים - המסקנה היא שיש שני כיוונים
במחקר המנהיגות:

- * ראול הילברט (כמייצג) - ביקורתו, מלנה את תפקוד היודנראט.
ארכט, בספרה "אייכמן" - המנהיגים היהודים עצרו לנאצים להשמיד
יהודים. לטענתה, אם העם היהודי לא היה מאורגן והיה חסר מנהיגות
אמנם היה נוצר תוהו ובוהו מצוקה רבה אך מספר הקורבנות לא היה
מגיע לארבעה ורבע עד שישה מיליון איש.
הילברט, בהרצאתו "היודנראט ככלי שרת ביודעין או שלא ביודעין"
(1977) - זו התילה שלו. הוא האשים את היודנראט בכך שהיה כלי שרת
של הנאצים ולכן מסקנתו (המתבקשת) שהיודנראט הינו כלי שלילי.
- * באואר, טרוק, וייס ומכמן - מבדילים ומצמיקים.
מכמן טען שיש דרך של שינוי - אין חילוקי דעות שנתמנו למלא
תפקיד מסוים ואין חילוקי דעות שבמקביל החלו למלא פונקציות
שנחתו באופן טבעי מצרכי הקהילה בטו.
ניכרת אי ההסכמה והפולמוס בין שני הזרמים.

במאמר שכתב הילברט בכנס יד ושם על היודנראט חיפש דר' רפי ואדו
אמירות של הבנת הסיטואציה שנכתבה על היודנראט.

אסכולת טרוק ווייס - טרוק יליד 1905 מליטא, שפרסם את סיפרו
הדגול בשנת 1992 על היודנראט. הוא לא עסק בניתוח מדעי עם כל
הטכניקות המודרניות, אלא חקר עצרות יודנראטים במשך למעלה מ-20
שנה, "פירקם לגורמים" והגיע למסקנה - בואו לא נראה אותם כמקשה
אחת, כל אחת צריכה להיבדק בפני עצמה. חוץ ממקור הסמכות, צורת
מינויים ואורגן, היודנראטים שונים האחד מן השני.
בנוסף, טרוק הצליח לאתר ולפתח כיווני מחקר שאחריהם לא שמו לב
אליהם - מה עלו היודנראטים מצדד לאמה שהוטל עליהם צ"י הגרמנים?
ה"דור הראשון" החוקרים שחזרו את הצומדות ורשמו אותן לא חקרו
את הפצילות התרבותית, חיי הקהילה, השמירה על צלם האדם.
טרוק ווייס בחנו פנים אלו - המושג "חברה אלגורית" שנגדק לו חברה
שמתקיימת במקביל למוסדות השלטוניים. את המושג ניתן ליישם
ולפתח ולבדוק בעזרת פילוח וניתוח פציוליות היודנרא בקהילות
השונות. גורמים שונים כמו מה מידת הפיקוח הגרמני? מה התקציב
שצמד לרשותם? וכו'.

התשובות שהתקבלו - באופן יחסי לסיטואציה ולתקופה היו חיים
נורמאליים. מכלל זה צולה כי היו חיים נורמאליים יחסית בטו למרות
המצב הנורא. (אין ספק שלא הנהגת הטו, היודנראט, המצב היה ארוץ
אף יותר).

צוּלָה, אט כק שהיודנראט אינו רק "מכסיר", אינו רק כלי שרת.
 היודנראט פּוּצֵל בהלִימָה לְצֵרְכֵי הקהילה.
 יוצא מכך שחל שינוי בתפיסת היודנראט כפי שחל שינוי בתפיסת המושלטים:
 'צמידה', ה'טבורה' וה'התנצדות'.
 למשל 'צמידה' אין מקבילה בשפות זרות. האדרת 'יד ושם' למשל
 'צמידה' היא: "כל צורה של התנצדות שסותרת ומתנצדת לכוונת
 הארמנים להשמיד את העם היהודי".
 מי שניצל בעצם סיכף את תכניות הנאצים להשמידו. האדרה זו משליכה
 אף על תפיסת היודנראט...
 הארוטסקיות בעקבות "נאום הילדיט" של רומקובסקי מצוררת פולמוס
 עד היום - האט לתת את הילדיט, להו ניסיון לשרוד ולקבל החלטות
 במצב הכי לא נורמאלי. דן דינר כתב שאט האנשים האלה פעלו בסביבה
 שבה כל הנורמות האנושיות נעלמו, בני האדם בסביבה כלו המשיכו כן
 להתנהג כבני אדם נורמטיביים בסביבה לא נורמטיבית.
 כלומר היודנראטים יכלו להיות מכסיר השיהיה של השמדת היהודים.
 ההיסטוריון משיק את הרציון הר"מ ובודק את היחס למחתרות: האט
 היה שיתוף פעולה בין המחתרת ליודנראט? האט היודנראט עודד / בלם
 הצטרפות למחתרת? האט חברי המחתרת זכו למזון רב (לדוגמא) וכו'.

ד"ר רפי ואנו חקר את דוחות החוקרים ואסכולות המחקר, אחת
 המסקנות שהסיק - אסכולת חנה ארנט והילברט תלך ותצלם, ובמקומה
 יבוא שילוב (די מוצלח) בין הצד הביקורתי לבין אסכולת טרונק וייס.
 באור ומכאן מזהירים מהכפלות ומבקשים לחקור כל מקרה לאפול של
 צניין.

יתכן וקשה לתת "פסק דין" נחרץ על מישהו, כדוגמת מארוס, שטען
 ש'רניאקוב היה צר אופקית, יראה לט את שיתוף הפעולה עם
 ההתנצדות, ואף נראה בהט לא פחות קורבן מהקורבנות האחרים.
 היום מחינים בין משתפי פעולה מול האחרים, אף הם נתפשים
 כקורבנות.
 במצב זה אפשר לנתח את דמותם ומעשיהם הולנת (יותר).

סוגיה נוספת - היודנראטים ראו עצמם כממשיכי המנהיגות שהיתה
 לפני הקמת היודנראט. הם מנסים לצקת התנהלות שרתית, תקינה
 נורמאלית בתנאים לא שרתיים במציאות שאינה נורמאלית.

את "ההיסטוריון החדש" מצטיק נושא נוסף, שלא הצטיק בעבר -
האם היה פוטנציאל כלשהו למנהיגות אחרת שלא נוצל.
התשובה - ניתן לזהות זאת. המקרה של יהדות הונגריה היא דוגמא לכך
שבמנאי מספר, כשיש קצת יותר זמן מופיעות קבוצות חדשות ושונות עם
קבוצת גיל אחרת ומצמד אחר שמנסות להיכנס לנצלי מנהיגות שלא
תפקדה היטב.

כמו בארמניה, מנהיגות התנועות הציוניות של קסטנר ואחרים עם
פרופיל קבוצתי של צעירים יותר. אנשים לא מהאליטות ומציר הבירה,
אלא מהפרפריה. וקבוצת המנהיגים של תנועות הנוצר "מלנקים"
קדימה.

היום מתחילים לחקור את הרובד הזה של המנהיגים שלא המשיכו
להתנהג כמו קודם בדפוסים הישנים.

במנהיגי תנועות הנוצר השונות מבחינים באלמנטים שונים שלא הבחינו
בהם קודם לכן - מרד דורי - צעירים מבתי טובים מבינים מהר יותר
מאבותיהם שאלה זמנים לא שטרתיים, ולכן הם מסוגלים לפעול בדרך
לא שטרית לא לאאלית.

הם עלו על סוציאלי פסיכולוגי שאפשר להם להטיל ערכים ודרכי
התנהגות ולבחור בשיטות שלא למדו בבית ולא בתנועת הנוצר.
המנהיגים הצעירים נטלו את סמכות ההנהגה (פעלו ללא מנדט) והציגו
אלפים.

אמירתו של שטרן בן ה-70 נאלץ להיות ראש היוזנראט (בהונגריה)
ממחישה את המצב הביציתי של הנהגת היוזנראט - אדם שנתון לחסדי
הסוהר איננו יכול למרוז בתא בו היה.
יש רושם שאתם מנהיגים שהתמנו על-ידי המרמנים ניסו למצוא הצדקה
למצמם ולקריאה.

השלב הנוכחי במחקרי השואה נמצא בשלב של ניסיון לסכם את
האסכולות ולוויית הראיה השונות. זהו שלב קריטי, כי כל החוקרים, הן
מכאן והן באוואר, מבינים שאנו נמצאים בצומת הדורות וחשוב אילו
כלים מצעירים הלאה.
לכן הם מנסים לסכם את האסכולות השונות, לתת לצעירים את הכלים
המחקריים.